

ВЕЛИКИЙ ВИГРАШ

*Дивовижна історія про те, як Тев'є-молочаря, єврея, бідака, який має клопіт із дітьми, зненацька спіткав щасливий випадок, вартий того, щоб його описати у книзі. Розказана самим Тев'є, передана слово в слово.
Написано в році 1895*

Що піднімає з пороху злиденного,
що з гною бідного підносить.

Псалми 113:7

“Коли вже кому судилося спіткати долю, чуєте, пані Шолом-Алейхеме, то вона сама заходить до хати. Як там сказано в приписі “начальникові хору”? Як справи пішли, то вже й вгору! І не треба для цього ні мудрості, ні снаги. А коли, Боже збав, стається навпаки, то говори собі що завгодно, хоч горло розірви — це тобі pomoже, як торішній сніг. Як ви ото кажете, нема ні науки, ні ради проти поганого коня: людина гарує собі, виснажується, хоч бери і зразу лягай помирати. Таку б долю — та й всім ворогам Сіону! А може статися, що, не знати, як і коли, щастя й доля самі примчать звідусіль, і стає як по писаному: “допомога й рятунок юдеям прийде”^{***}. Не мені витлумачувати вам цей рядок, та його суть у тому, що, коли ти вже єврей, і коли душа твоя ще в тілі, коли серце ще хоч трохи б'ється, не припиняй сподіватися. Я став-таки самовидцем того, як Всевишній привів мене до мого теперішнього заробітку. А чого я раптом серед з доброго дива почав продавати сир та масло, коли й баба моєї баби зроду-віку не поралася з молочним? Ви маєте таки вислухати всю мою історію з початку й до останку. Я сяду біля вас на хвилинку ось-

^{*} У Псалмах є припис для голови хору. Для Тев'є ці слова звучать омонімічно: хору — вгору.

^{**} Для Тев'є це означає — одержати підтримку, знайти заробіток. (Книга Естери 4:14: “Якщо ж ти в цей час мовчатимеш, то **допомога й рятунок юдеям прийде** з іншого місця, та ти й дім батька твого загинете. І хто знає, чи не задля такого лютого часу, як цей, ти й досягла царської честі?”)

до, на траву, а коник хай тим часом пожує собі щось, бо він теж є створіння Боже.

Словом, це було під час Швуес*. Тобто не збрешу, коли скажу, що за тиждень чи два перед Швуес. А може, за пару тижнів після Швуес, га?.. Не забувайте, що помаленьку відтоді вже минуло, я вам скажу, в акурат рік і ще трохи, тобто рівно дев'ять чи десять років, а то і ще більше.

Я тоді був, як ви ото мене бачите, та зовсім не той, що ниньки. Тобто той самий Тев'є, але геть не той. Як ото кажуть: та ж Ёнта, тільки сукня інакше скроєна, атож? Я був тоді, щоб ви собі знали, злиднем у семи латаних кожушинах. Хоч напевне, коли поглянути на те, що маю нині, то я й тепер далекий від багача. Чого мені бракує до того, щоб стати Бродським**, того я нам з вами обом бажаю заробити наступного літа до Сукес***. Лише завдяки випадку я сьогодні, що називається, людина, хазяїн, із конем і власним возом, із, нівроку, парою худобин, що дають молоко, та ще одною, яка ось-ось отелиться. Є, щоб не згрішити, сир і масло, щодня маю свіжу сметану, приготовану власноруч. Ми всі працюємо, ніхто не сидить без діла. Моя жінка, щоб вона була жива, доїть корови, діти носять глечики, б'ють масло, а сам я, як ви ото бачите, їжджу собі щоранку на базар, проходжу всіма дачами в Бой-беріку. І так бачишся з одним, із іншим, з усіма великими хазяями з Ёгупця, трохи розмовляєш із людьми, — то й здається, що й ти сам із себе шматок людини на цім світі. Як ви кажете, не якийсь там клишоногий кравчук. А про Шабес і мови нема — на Шабес я паную: заглядаю в єврейські книги, в

* Швієс, Шв'уєс (гебр. Шавубт) — юдейське свято, що відзначають 6-го дня місяця Сиван (місяць, який припадає на травень-червень за григоріанським календарем), на 50-й день після Песаху, на честь дарування євреям Тори на горі Синай.

** Мається на увазі відомий київський цукропромисловець і мільйонер Лазар Бродський, на межі XIX та XX століть його ім'я було синонімом до слова "мільйонер".

*** С'укес (гебр. Сук'от) — від слова "сука́", тобто "курінь", або ж "шатро", юдейське свято, що відзначають 15-го дня місяця Тишрей (кінець вересня — кінець жовтня за григоріанським календарем) і що триває 7 днів. За традицією, в ці дні слід вийти з дому і жити у суці, згадуючи про блукання давніх ізраїльтян Синайською пустелею після Виходу з Єгипту.

Хумеш, читаю трохи Таргуму*, Псалмів, трохи Повчань батьків**... От ви дивитесь на мене, пані Шолом-Алейхеме, і, напевно, думаєте собі у серці: "Ет, а цей Тев'є таки чоловік, що которий!.."

Словом, про що це я... А, так! Отже, я тоді, з Божою поміччю, жив у гірких злиднях і, бувало, тричі на день, чого нікому не побажаю, помирав із голоду разом із жінкою й дітьми, не рахуючи вечерю. Гарував, як той осел. Возив повний віз колод із лісу до вокзалу, хай, як вас це не вразить, лише за тридцять копійок на день, та й то не щодня, і живи собі як знаєш. А в тебе, нівроку, повна хата голодних ротів, здоров'ячка їм, та ще й грішний коник при возику, і той кінь знати не знає, що там казав Раші, а хоче лише жувати щодня — і край.

А що ж Бог? Він, як ви кажете, "всіх годує і насищає"***, править світом мудро і з розумом. Він бачить, як я ото мучуся за шматочок хліба, та й каже мені: "Ти, певно, гадаєш, Тев'є, що настав край світу, і на тебе небо впало? Фе, ну ти й дурень! От побачиш, як, коли Бог того забажає, доля вмить переміниться і в кожному темнім закутку засяє світло". А сталося так, як ми кажемо в піюті "Унтане токеф"****: "Хто піднесеться, хто впаде"; хто собі їде, а хтось пішки плентається. Головне — надія на Бога. Єврей мусить сподіватись і тільки сподіватись. Що? Поки сподівався, почорнів від роботи? То на те ми й євреї на світі, як-то кажуть, "Ти обрав нас", щоб весь світ нам заздрив... До чого я веду? А веду я до того, як Бог учинив зі мною, які дива і чудеса. Ось послухайте.

І був день, і їхав я собі якомсь надвечір'ям влітку через ліс, їхав уже додому, з порожнім возом, втупивши голову в землю, а на душі в мене — похмуро й темно. Коник, сердега, ледве плететься, хоч ти його рубай.

* Таргум (гебр. — переклад, інтерпретація) — переклади Танаху арамейською мовою.

** Піркей авот (гебр. — Повчання батьків) — трактат Мішни (збірки Усного Закону, найдавнішої частини Талмуду), що містить морально-етичні засади юдаїзму.

*** Уривок з "Біркат гамазон", молитви-благословення після їжі.

**** "Унтане токеф" (гебр.) — "І надамо силу...", частина літургії на єврейський Новий рік — Рош-Гашана і Йом-Кіпур, названа за першим рядком — "І надамо силу святості цього дня..."

— Повзи, — кажу, — нещастя! Повзи в могилу разом зі мною. Будеш знати, що таке піст у довгий літній день, коли вже служиш Тев'є за коня!

Навкруги тиша, кожен посвист батога розносить лісове відлуння. Сонце сідає, день вгасає. Тіні від дерев довшають, як єврейський голес^{*}. Сутеніє. А на серці — смутнішає, різні думки лізуть у голову, образи давно померлих постають в уяві. І от я згадую дім, ой, лишенько! У хаті темно, журно; дітки, доброго їм здоров'ячка, голі й босі; виглядають, бідолахи, на свого татка: може, він, дяка Всевишньому, принесе додому свіжого хлібчика, а може, навіть булку! А вона, моя стара, бурчить, як кожна проста жінка: "Я народила йому дітей, цілих сім", прости Господи, хоч бери й топи їх живцем у річці!" Що, гарно слухати такі теплі благословення?.. Ми всі лише люди, й не більше. Як ви кажете, з плоті й крові, і мерезивом слів живіт не наб'єш. Схопиш шмат оселедця — то захочеться пити, поцмолиш чаю — а до чаю треба цукор; а цукор, як у нас кажуть, весь у Бродського. "Як шмат хліба не з'їм, — каже моя жінка, щоб вона жива була, — то кишка мені пробачить. А без ковтка чаю, — так вона каже, — я зранку як мертва, бо ж дитина за ніч усі сили висмоктала!"

Та коли вже ти трохи єврей на цьому світі, хоч, як ви кажете, молитва не коза, то вона й не втече, — все ж помолитися треба. Уявіть собі — гарнесеньке виходить моління: тільки-

^{*} Голес (гебр. Гал'ут) — вигнання, часто вимушене перебування за межами Землі Ізраїльської. Також це слово часом використовували на позначення єврейської діаспори.

^{**} Хоча в оригіналі повісті імена є лише в шістьох дочок Тев'є (Цейтл, Годл, Хава, Шпринца, Бейлка, Тайбеле), автор неодноразово повторює, що дітей було семеро. Літературознавці пояснюють це по-різному. За першим припущенням, сьома, найменша дитина Тев'є і Голди, померла ще немовлям, тому її не називають на ймення. За другим, сім — це умовне число, яке не відповідає дійсності; в єврейському фольклорі існував забобон щодо називання точної кількості осіб, і на питання "Скільки в тебе дітей?" почасти відповідали ухильно: "Десять шість або сім" чи навіть "Не сім", не називаючи справжню кількість прямо. За третьою гіпотезою, сьому дочку Тев'є Шолом-Алейхем планував "засватати" за сіоніста, але з якоїсь причини відмовився від цієї сюжетної лінії.